

Ha jó az eredmény, miért inkorrekt a megoldás? Ha az alkalmazott eljárás korrekt lenne, akkor az 1, 2 és 10 tízes számrendszerbeli számokat hármasszámrendszerbeli számoknak gondolva és ezeket tízes számrendszerbe írva:

$$1_3 = 1$$

$$2_3 = 2$$

$$10_3 = 3$$

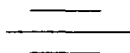
az

$$1:2 = 0,5 \quad \text{kisebb, mint} \quad 2:3 = 0,666\dots$$

alapján igaznak kellene lenni, hogy a hármasszámrendszer jelét törölve is

$$1:2 = 0,5 \quad \text{kisebb, mint} \quad 2:10 = 0,2$$

de ez, nem igaz!

DR. H. TÓTH ISTVÁN

egyetemi docens

Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága

Balassi Intézet, Budapest

Elavult nézet vagy szükséges álláspont?¹

A címbeli kettős kérdés okaira s a két jelzős fogalommal körvonalazott problémára szándékozom reagálni jelen dolgozatomban úgy, hogy fenntartom: irodalomóráinkon

- a poétikai szövegművek megértése érdekében a sokoldalú elemzésekkel,
- a szépirodalom szeretetére az olvasmánymegértés színvonalának a fejlesztése által tehetjük a legtöbbet.

Évek óta folyamatosan mennyiségi és minőségi problémákkal szembesülünk, amikor nagyító alá tesszük diákjainknak az olvasmánymegértését mutató teljesítményeit. Mindinkább arról szólnak az elvárások, hogy gyakorlatias olvasástudás kell a ma emberének. Olyan szövegmegértő teljesítményre legyenek képesek, hogy gond nélkül tudjanak növendékeink eligazodni a világ dolgaiban, vagyis az írásbeliségre épülő, olvasással kapcsolatos önművelő képességük kétségeket kizáróan legyen működőképese. Ám ennek az elérése, biztosítása érdekében az úgynevezett pragmatikus korpuszok lettek dominánssá a szövegmegértési vizsgálatokban. Ezen eredménymérések sikere érdekében a klasszikus értékrendű szemelvényekről, azok feldolgozási technikáinak a megtanításáról a hangsúly az úgynevezett közízlést kifejező és a mindennapi, célszerűnek nevezett szövegekre helyeződött.

S közben hol vannak a szépirodalmi alkotások megértéséről valló, hírt adó adatok?

Az olvasói értékrend jelentékeny – nem biztos, hogy mindig a művészi irányába történő – elmozdulása felveti ezt a kérdést is: kell-e érteniük tanítványainknak a klasszikus veretű poétikai alkotások üzenetét és vizsgálni annak a mai köznyelvtől valóban másképpen struktúrált szövegvilágát?

¹ Az itt közölt kutatási tapasztalataimat 2008. június 19-én ismertettem a Kecskeméten megrendezett 2. Nyelvi képességek fejlődése és fejlesztése gyermekkorban – olvasáspedagógia (olvasás, szövegértés tanítása) konferencián.

Elavult lenne a biztosabb olvasmánymegértés érdekében sokoldalúan elemeztetnünk Balassi verseit, Pázmány leveleit, Csokonai elégiáit, Kölcsey, Vörösmarty ódáit, Petőfi rapszódiait, Arany életképeit, Jókai regényeit, Mikszáth elbeszéléseit? Ebben a felsorolásban szándékosan nem is említettem a 20–21. század magyar irodalmának a terméséből egyetlen alkotót és művet sem. Holott mind a „Nyugat” jóvoltából, mind az azt követő időszakok különböző világlátású költőinek, íróinak a munkásságából éppúgy olvastatnunk, elemeztetnünk, értelmeztetnünk kell/kellene, amiként a rettegve szeretett, borzongva olvasott posztmodern alkotások közül is.

Nem egyszer hallani türelmetlenkedőktől: „A piacon nem adják olcsóbban a krumplit, ha a költészetről fecseg a gyerek, tudja inkább az internet szolgáltatásait érteni, alkalmazni, ez trendi”.

Először is: olcsó demagógia szembeállítani a lélek dolgait, a személyiség érzékenységet fürkésző költészetet és a gyakorlatias, valóban nélkülözhetetlen technikai vívmányokat.

Másodszor: az a kettősség, ami a költészet és a technika s a pragmatizmus, ezek együttese képes teljesebbé tenni a ma és a holnap emberét, mindenképpen megőrizvén emberarcúságát.

Ismét az olvasás ügyéről szólok, és újra hangsúlyozom: az olvasástanítás valamennyi pedagógus szüntelen előtérbe állított munkája kell legyen, mert a szöveg világa roppant gazdag, ezért mindannyiunknak adottak a feladatai, hogy megtanítsuk a megfelelő szövegfeldolgozási technikákra, műveletekre a ránk bízott növendékeket. Másképpen közelítünk egy-egy rövid szöveges üzenet (= sms vagy telefonlevél) köznyelvi világához, másképpen tárjuk fel a természettudomány közegeből való textusokat (például egy-egy matematikakönyv magyarázatait, gyakorlatait, feladatait stb.), másképpen izlelgetjük a több rétegű, heterogén, komplex poétikai alkotások metaforikus, metonimiás képeit.

Magyartanárként az irodalomórákon a szépirodalom olvasására serkentjük, készítjük, tanítjuk diákjainkat. Erre szól a jogosítványunk, vagyis a magyartanári diplománk, vele a pedagógiai kompetenciánk.

E dolgozatom következő részében olvastatásra, elemzésre, a szövegértés, a műben ábrázolt szövegvilág tanulmányozására ajánlok egy szemelvényt, egyúttal csatolom azokat a feladatokat is, amelyeket az olvasmány megértésének az ellenőrzésére szerkesztettem.

Kontra Ferenc² „Senkiföldjén” című lírai elemekkel átszőtt elbeszélését³ ajánlom magyartanáraink szíves figyelmébe.

Kontra Ferenc: *Senkiföldje*

Rengeteg ibolya nyílt a hegyoldalban, messziről kéklent, és ha onnan fúj a szél, a kertben is érezni lehetett. Igazi tavaszi illatfelhő lebegett felém, ahogy a diófán üldögéltem. Lógattam a lábam, és figyeltem, ki mit csinál. A tehén is örült, hogy kint lehet, friss fűvet legelt a kert végében. Nagyanyám vadsalátát szedett a virágzó mandulafák alatt.

Nagyapám telerakott egy kukoricaszedő kosarat literes üvegekkel, kihozta a kertbe. De hiszen üresek – fordult meg a fejemben. Kilépte a távolságokat, minden állomáson lerakott egyet-egyét. Aztán háromlépésenként ázott egy lyukat, összesen tizenkettőt a kert teljes hosszában. Betemette az üvegeket, csak a nyakukat hagyta szabadon. Megkérdeztem tőle, hogy mit ültet beléjük.

² 1958-ban született a horvátországi Darázson. A középiskolát Pécsen, a Nagy Lajos Gimnáziumban végezte 1977-ben, a szegedi JATE-n diplomázott 1982-ben, majd Brisbane-ben fordítóként dolgozott az University of Queenslanden. 1987–91 az Új Symposion irodalmi szerkesztője, 1991–2001 a Magyar Szó kultúra rovatának szerkesztője, ez idő tájt a napilap Kilátó című irodalmi mellékletének szerkesztője. Munkái német, angol, francia, lengyel, román, horvát és szerb nyelven is olvashatóak. Prózáit egyebek mellett a Nappali ház, a Holmi, a 2000, a Beszélő, az Alföld, a Kortárs, a Törökfürdő, a párizsi Magyar Műhely, a Leopold Bloom, a Mitteleuropa, a Borussia, valamint az Élet és Irodalom közölte.

³ Kontra Ferenc 1993: *Kalendárium*. Forum Könyvkiadó, Újvidék

– Semmit. A vakond ellen lesz.
 – A vakond fél az üvegtől?
 – Majdnem eltaláltad. Muszáj valamivel elriasztani, különben egy nap alatt tele lenne vakondtúrás-sal a friss vetemény, mert szeret a porhanyós földben kóborolni...
 – ... és beleüti az orrát az üvegbe, és elszalad!
 – Nem az orra miatt megy el, hanem a füle miatt.
 – Olyan nagyok a fülei?
 – Olyan érzékenyek. Hang alapján tájékozódik. A legkisebb szél is, ha belefúj az üvegbe. a hang odalent felerősödik, ami elviselhetetlen fájdalmat okoz a vakond dobhártyájának. Te is szoktál füttyülni a kulccsal. És milyen éles hangot ad! Ugyanúgy működik a literes üveg is, csak az a zene a vakond fülének szól, elhúzza a nótáját, és úgy menekül a közeléből a senkiföldje felé, hogy örökre elmegy a kedve attól, hogy a kertünkben áskálódjon.

Úgy jelent meg a képzeletemben a senkiföldje, mint egy hatalmas, sötét ország, ahová csak vakondok és rágcsalók járnak. Valahol nagyon mélyen lehet, ahova nem érhet értelmes földi halandó, csak csúszómászók és kétélűek, mert ott zsáksötét a nappal és az éjszaka. Nagy fekete árnyék uralkodik a közepén, ő irányítja a földön is az árnyakat, mert mindenben és mindenkiben lakik valami gonosz, és az csak nagyon mélyről jöhet, ahol a vak vakond lakik többi csúnya társával. A senkiföldjén nincsenek gyerekek és postások, nincsenek jegyadók és tanítónők, nincsenek kutyák és biciklik, és kipukkadnak a labdák meg a léggömbök. Elbizonytalanodtam, mégsem akartam butaságokat kérdezni, de ezt az egyet mégis tudni akartam:

- Milyen messze van a senkiföldje, mikor ér oda a vakond?
- Ha mindjárt elindul, talán reggelre odaérhet.
- Kik lakják a senkiföldjét? – bátorodtam fel.
- A fácánok.
- Miért éppen azok?

– Mert okosak. Észrevették hosszú évek során, hogy a határövezetben nem szabad lövöldözni. Ravaszabbak a rókánál. Télen fűrődnek a hóban, nyáron a porban csapatostul, szinte kihívóan, és bosszantják a vadászokat, hogy bezeg rajuk nem lehet senki. Elszaporodtak a senkiföldjén, még a fészüket is arra rakják. Látnod azt a hosszú, frissen gereblyézett földcsávot? Az ott a senkiföldje a kertünk végében.

Hát persze, feljebb kúsztam a fán, és rájöttem, hogy a két határvonal között húzódik a senkiföldje. Abban a pillanatban értettem meg azt a mondatot, amit nagyapa sokszor emlegetett: CIPÓD TALPÁN A SZÜLŐFÖLDED NEM VIHETED EL. Ugyanilyen diófák álltak a szemközti országban is, templomuk is volt, mint nekünk. Csak a fácánkakasok sétálhattak ide-oda kedvük szerint.

Nagyanyám a sárga szakajtóval jött ki. Ruhacsomókba kötött csíráztatott magvakat rakott ki a földre, az utalóval megjelölt sávokba szórta őket.

- Ide kerül a sárgarépa. Ettől úgy füttyörész, mint a rigó, nem kell a kulcsba fűjnod, hogy szóljon.

Folyton erőltette, hogy nyersen egyek belőle. Ha húslevest főzött, a frissen tisztított sárgarépából elem tett néhány darabot, mondván, hogy ettől füttyülnék szépen a gyerekek, de ez nem volt igaz. Főzve sem szerettem.

- Elszökött a tehén – kiáltottam a fáról kétségbeesetten.

Káromkodva rohant utána a nagyapám, de hiába hívta vissza torkaszakadtából, csak ment előre a feje után, húzta a földön kettészakadt kötélét. Nagyanyám megpróbált kukoricát zörgetni az alumínium-csajkában, de ez a hang sem jutott el a tehén tudatáig.

- Biztosan elvékonyodott a kötél – mondta csüggedten a nagyapám.

– Talán véletlenül kettéharapta legelészás közben – próbálta menteni a nagyanyám, hiszen ő fejte, becézgette este-reggel.

Biztosan kíváncsi volt a senkiföldjére, gondoltam én. Mert a tehén kényelmesen átsétált rajta, és odaát talált magának egy élénkzöld tisztást. Felénk fordította a hátsó felét, mintha meg sem akarna többé ismerni bennünket.

Nagyapám észrevett a túlsó oldalon egy kapálgató embert. Teli torokból odakiáltott neki, hogy fordítsa vissza a tehenet. Visszhangzott a táj, messzire el lehetett látni ilyenkor, míg ki nem hajtottak a lombok.

– Elkóboroltál, te csintalan jószág – kiáltotta a kapálgató ember a túloldalról, hogy a tehén is meg mi is meghalljuk. Odament hozzá, hogy jobb belátásra bírja. Meglököste az oldalát: – Ejnye, no, megátalkodottja!

– A kötelet fogja meg a nyakán! – kiáltotta a nagyapám.

– Akkor sem akar elindulni – szólt vissza amaz.

Megjelentek a határőrök a kiabálásra. Nagyapám elpanaszolta nekik, hogy elszakította a kötelet, és most odaát legelészik, hiába a jóindulatú noszogatás, egy istennek sem akar visszajönni.

Szétlátta a karját a kapás ember, mutatva, hogy nem és nem. Kifogyott az ötletekből. Közben a túloldalon is feltűnt két járőr, kutyát vezettek. Rövid tanakodás után fogták a tehén lelógó kötélrészét, és lassan vezetni kezdték a senkiföldje felé. Vonakodva lépegetett mögöttük a tehenünk. A diófáról figyeltem az eseményeket. Nagyapám adott egy gereblyét a mi határőreinknek. Elindultak a tehénért a senkiföldjére. Feszülten néztük mindannyian a jelenetet. Miután a jószág sikeresen átkelt a határon, elgereblyézték a nyomokat. Elindultak felénk.

– A tiltott határátlépést bünteti a törvény – mondta nevetve egyikük a nagyapámnak. Megköszönte nekik a szívességüket.

Láttam, hogyan távolodnak el a senkiföldje túloldalán a járőrök a kutyával. Megálltak, és nevettek egyet, alighanem a tehénről mesélnek majd társaiknak is. Tömény ibolyaillatot hozott a szél, nem ismert senkiföldjét, semmilyen akadályt, vannak a földön megállíthatatlanok, amiknek nincs kiterjedése, csak fényük van, mint a csillagoknak, vagy röptük, mint a madaraknak; arra gondoltam, hogy a virágok mind szabadok, elviheti magjukat a madár vagy a szél, bárhol kikelhetnek, és az lesz a hazájuk, ahol gyökeret eresztenek.

A '90-es évek elején vetette papírra Kontra Ferenc délvidéki magyar író ezt, a klasszikus szerkezeti rendet követő, békés hangulatú epikai művét, miközben mind több baljós jellel szembeütközött a valaha talán szebb napokat megélt nemzetiségiek az egykor-volt Jugoszláviában.

1999 tavaszán, amikor a NATO harcászati repülőgépei majdnem napi gyakorisággal fordultak meg Kecskemét fölött, teljesítvén a jugoszláviai bevetési feladataikat, azon a tavaszon választottam a „Senkiföldjén” című elbeszélést egy angol és testnevelés tagozatos iskola 104 hetedik évfolyamos tanulójának részletekbe hatoló, irányított műelemzésre.

Jelen tanulmányom további szakaszában ismertetem és kommentálom az irányított műelemzés kérdés- és feladatsorát.

Felmérő kérdések, feladatok

7. évfolyamosoknak

1. Sorold fel körültekintően az olvasmány szereplőit!
2. Nevezd meg figyelmesen a cselekmény színhelyeit!
3. Mikor játszódik a történet?
4. Jellemezd két-három találó kifejezéssel ezeket a szereplőket!
 - a) nagyapa
 - b) nagyanya
5. Mi a véleményed a történetet elbeszélő kisfiúról?
6. Hogyan épül fel az elbeszélő (= epikai) művek szerkezete? Nevezd meg ezeket az egységeket, majd készítsd el az olvasmány szerkezeti vázlatát!
 - I.
 - II.
 - a)
 - b)
 - c)
 - III.
7. Miért ültetett üvegeket a nagyapa?
8. Válaszolj!
 - a) Mi az olvasmány műfaja?
 - b) Bizonyítsd be a most olvasottak felhasználásával az állításod helyességét!
9. Értelmezd a nagyapa által sokszor emlegetett mondatot! (= „Cipőd talpán a szülőfölded nem viheted el.”)

10. Írd le részletesen, hogy mit jelentenek ezek a szavak, kifejezések!
- zsáksötét
 - senkiföldje
 - csintalan jószág
11. Érdekesnek tartod-e Kontra Ferenc művét? Indokold meg a véleményed!

Tanulmányom következő részében feltárom az aktuális követelményrendszer és a kutatói céltételezés közötti ok-okozati viszonyt, különös tekintettel arra mutatván, hogy értették-e, sőt megértették-e ezek a 13–14 éves diákok Kontra Ferenc finoman hangszerelt, lirizált prózájának fájdalmas hangvételű üzenetét. Megosztom az olvasókkal a feltárt tényekből levont következtéseimet mind a tanulói teljesítménnyel, mind a feladatlap jellegével kapcsolatban.

A kutatási tényeim, adataim egyértelműek, ezek üzenete és a ma is megfogalmazható következtetések újabb tükröt nyújtanak a pedagógusképzésnek éppúgy, amiként a mindennapi tanítási gyakorlatnak.

Ennek a kutatásomnak a célja lényegre törően így összegezhető: *Megértették-e Kontra Ferenc lirizált vallomásos elbeszélését ezek a 13–14 éves kecskeméti olvasók, és milyen minőségű az olvasmánymegértésük színvonala?*

A válaszom ugyanilyen egyszerűséggel adható meg az adatok ismeretében:

1. Az elbeszéléssel összefüggő *elsődleges információkat* (= szereplők, helyszínek, időpont, epikai alapmodell) a diákok elfogadható színvonalon ki tudták emelni a szövegműből, illetőleg hozzá tudták rendelni a szemelvényhez. A kutatási adatok (= 73,42%) egyértelműen támasztják alá ezt a kijelentésemet.
2. Az *összefüggéseket* (= jellemzés, cselekményív, ok-okozati viszony, műfaj, metonimikus jelentés értelmezése) nem megnyugtató eredményességgel tárták fel, pontosabban: bátortalan lépéseket tettek azok megközelítésére. Erre mutatnak a mérési adatok (= 56,11%).

A szépirodalmi szemelvények, nevezetesen az epikus művek olvasmánymegértésének az ellenőrzések elengedhetetlen annak a felmérése, hogy az aktuális korpuszt olvasók felismerték-e a cselekmény *szereplőit*, az események *helyszínét*, helyszíneit valamint az *időt* a történet, a történetSOR lezajlásának tekintetében.

A *szereplők* felismerése, megnevezése (= nagyapa, nagyanya, az elbeszélő kisfiú; kapáló ember, határőrök) nem okozott gondot. Mindössze két tanuló nevezett meg egy-egy szereplőt, ezért alakult ki a 98,72%-os eredmény.

A cselekmény *helyszíneit* összefoglaló válaszokat (= kert, senkiföldje, túloldal) helyesen gyűjtötték együvé, jónak tekinthető az elért érték (= 79,88%), de egyúttal figyelmeztető is, mert a felületes olvasás elsődleges jelei már itt felfedezhetők mind a lányok, mind a fiúk vonatkozásában.

A történet, illetőleg a történetSOR lejátszódásának *időpontjára* utaló elemeket (= tavasz: „rengeteg ibolya nyílt”, „igazi tavaszi illatfelhő lebegett”, „friss füvet legelt” stb.) igen bizonytalanokodva ismerték fel, erről tudósít az 59,13%-os eredmény. Tanulásgként említem, ha konkrétan kérdeztem volna a történetidőre az évszak tekintetében, minden bizonnyal magasabb értékű lett volna az olvasók teljesítménye. Ma már így kérdezek rá erre a komponensre: *Melyik évszakban játszódik a történet? Milyennek látatja az elbeszélő?* Ez is tanulság, vállalom. Amiként az is elgondolkodtató, hogy mennyire csak a felszín ragadta meg az adatközlőket. Ilyen válaszokat is olvashattam: „nappal”, „nyáron”, „délben”, „tehenlegeltetéskor”, „amikor jár a vakond” stb. Az általam remélt optimális választ (= Tavasszal játszódik a történet, amikor rengeteg ibolya nyílt a hegyoldalban, igazi tavaszi illatfelhő lebegett.) a kutatásban részt vevő 104 főből 24 olvasó (= 23,08%) adta meg.

Mélyebb olvasmánymegértés vizsgálatára irányult a szereplők jellemvonásainak az összegyűjtése, az őket jellemző jegyek csoportosítása, rendeztetése, kiegészítése, továbbá a véleménynyilvánítás, vagy a szereplők jellemeztetése az olvasottak alapján. Ha így járunk el, vagyis szembesítjük adatközlőinket a műbeli személyek tulajdonságaival, mindenképpen jelzéseket kapunk az olvasók értékítéleteiről, állásfoglalásáról, emberismeretéről, az emberi jellemzők mérlegelésével összefüggő képességeikről.

A szereplőkhöz kapcsolódó feladatok egyikének értelmében jellemezniük kellett két-három találó kifejezéssel a nagyapát és a nagyanyát. Impozáns a teljesítmény (= 83,65%). Mindenképpen előnyösebb helyzetben volt a nagyapa, mivel látványosabbak, közvetlenebbek, cselekményesebbek a megnyilvánulásai az olvasott történetben. Ezeknek a 13–14 éves tanulóknak kevesebb észrevételük volt a nagyanya csendes odaadásáról, példás munkálkodásáról, folytonos aggodalmaskodásáról.

Ugyancsak jellemvonások feltárását vártam el abban a feladatban is, amikor a hetedik évfolyamosoknak véleményezniük kellett a történetet elbeszélő kisleányt. Itt komoly hiányosságok merültek fel, az eredménytelenség egyértelműnek tűnik (= 30,77%). Nem fogadtam el két-három jellemvonás, ilyen-olyan tulajdonság szó szintű megemlítését, mivel a gondolkodtató feladat lényege az volt, hogy az olvasó foglalja össze a történetet elbeszélő kisleányról a véleményét. A viszonyulások kezelésének fogyatékoságát láthattam a feladatlapok javításakor. A középpontban álló kisleány érzelméről és a beszédtársaihoz valamint a témához, továbbá a helyzethez való kötődéséről elmélyült gondolatokat tartalmazó összefüggő mondatokban, bekezdésnyi szövegműben (= 3–5 mondat egész) nem voltak képesek reagálni a tanulók.

A hetedik évfolyam végén, túl a három közismert elbeszélő költemény⁴ iskolai feldolgozásán, 3–4 nagyregény⁵ cselekményközpontú elemzésén, immár feltétlenül vizsgálendő, hogy meg tudják-e nevezni a vizsgált korosztály olvasói (= 13–14 évesek) az epikai alapmodell szegmenseit (= szeleteit, szelvényeit, metszeteit), majd képesek-e az olvasott elbeszélés cselekményvonulatát az előkészítés, bonyodalom, kibontakozás, tetőpont, megoldás tényezők figyelembevételével részekre bontani. E feladat hasznosságának, az ismeret és az ismeretalakmazás együttese mozgósításának a szükségességéhez nem fér kétség, tudniillik számos hozadéka van a tudatos tanulásiirányítás és tanulás szervezés tekintetében. Kutatói és kutatási tapasztalataim inspirálnak annak feltárása és láttatása érdekében, hogy időről időre szembesüljünk azzal a ténnyel, hogy a 10–14 éves korú diákok képesek-e alkalmazni s milyen színvonalon az irodalom- és művészetelméleti ismereteiket, lényegében a szakszómező-állományukat.⁶

A klasszikus epikai alapmodell összetevőit (= előkészítés, bonyodalom, kibontakozás, tetőpont, megoldás) gyenge közepes szinten (= 55,96%) reprodukálták, pontosabban sorolták fel a tanulók. Ezt az eredményt – tekintettel az akadémiai kandidátusi kutatásaimban jutott következtetéseimre – joggal nevezem veszélyesnek a hetedik évfolyam végén.

Az előző adatból kiderült, hogy jelentős azok száma, akik nem, vagy erősen hiányosan nevezték meg a cselekményt elbeszélő művek szerkezetét adó elemeket. Ezzel van összefüggésben az, hogy a Kontra Ferenc-alkotás cselekményívét fogyatékosan (= 69,23%) rajzolta meg a vizsgálatba bevont 104 diák. Kétségtelen, hogy aki nem ismeri, vagy csak töredékesen idézi fel az epikai alapmodell fragmentumait, az egy adott elbeszélés cselekményének az összegező vázlatát is hiányosan látja át. Ez a tény mindenképpen stratégiaváltásra kell, hogy ösztökélje a pedagógusokat, kiváltképpen, ha efféle intő jelekkel szembesülnek.

⁴ Petőfi Sándor: *János vitéz*; Arany János: *Toldi*; Fazekas Mihály: *Lúdas Matyi*

⁵ Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk* (és/vagy: Antoine de Saint-Exupéry: *A kis herceg*); Gárdonyi Géza: *Egri csillagok* (és/vagy: *Isten rabjai*); Jókai Mór: *A kőszívű ember fiai* (és/vagy: *Arany ember*)

⁶ H. Tóth István 1997: „Az olvasás: fölfedezés” – *Egy korosztály irodalomértésének alakulása*. Kandidátusi értekezés. (Témavezető: dr. A. Jászó Anna tanszékvezető főiskolai tanár). MTA, Budapest

A szépirodalmi művek szerkezetének biztonságos feltárása a hetedik évfolyamon a szövegértéssel kapcsolatos követelmények sorában az első helyen szerepel. Ebből az elvárásból jöttányit sem enged komolyan, tisztességgel tanító magyartanár a mai világban sem.

A cselekménnyel kapcsolatban az érvek, ellenérvek feltárása, bemutatása ugyancsak hozzátartozik a hetedik évfolyamon a minőségi színvonalú szövegértés bizonyításához. Ezzel összefüggésben is szerepelt ez a kérdés: *Miért ültetett üvegeket a nagyapa?* Az ok-okozati összefüggést viszonylag megnyugtató színvonalon (= 70,67%) tárták elő a tanulók. Hozzá tartozik az óvatos fogalmazáshoz az a háttér-információ, hogy Nagy József a megtanítás stratégiájával összefüggésben a 75%-os alaperedményt tekinti értékállóbbnak.⁷

A *formanyelv* vizsgálatok az irodalom és a műbéli világok értésére tanítás elemei a cselekmény és az egyszerűbb gondolatok. Ezekkel együtt az egyszerűbb összefüggések feltárása, értelmezése a *vitakultúra* fejlesztéséhez való hozzájárulás a *saját álláspont* kialakításában játszik szerepet, ebben a vizsgálatban az írásbeli közlés által. Ezért is érdeklődtem az iránt, vajon tudják-e az adatgyűjtésbe bevont 13–14 éves olvasók, hogy miért ültetett a nagyapa üvegeket a senkiföldjén. Az ő tényfeltárásuk és a válaszadásuk átlaga (= 70,67%) valamint az egyes csoportok teljesítménye arra enged következtetni, hogy az információkeresést, a fellelt információval végezhető műveleteket, az ok-okozati összefüggések olvasás közbeni értelmezését rendszeresebben, tudatosabban kell végezteni szépirodalmi szemelvények esetében is.

Ehhez a problémakörhöz (= formanyelv, vitakultúra, saját álláspont) kapcsolódik a nagyapa által sokszor emlegetett kijelentés, a témához illőbb kifejezéssel élve: vallomás (= „Cipőd talpán a szülőfölded nem viheted el.”) értelmeztetése körülményekkel, lényegében állásfoglalás megfogalmaztatásával. A nagyapa üzenetében kétségtelenül ott húzódik az abban a korban, az abban a világban kisebbségi körülmények között éltek egy részének a szándékkifejezése, óvatosságra, helytállásra intő véleménye. Miképpen viszonyultak ehhez a világlátáshoz a kutatásba bevont 13–14 éves olvasók 1999 júniusában? A 104 hetedik évfolyamos olvasó 26,73%-os teljesítménnyel értelmezte a „Senkiföldje” című Kontra Ferenc-alkotás egyik szereplőjének, a nagyapának a sokszor emlegetett mondatát, amit az elbeszélő kisfiú akkor értett meg, amikor feljebb küszött a diófán, ahol lógatta a lábát, és figyelte, ki mit csinál. Igen, az elbeszélő kisfiú megértette, hogy hol húzódik a senkiföldje, vagyis a hosszú, frissen gereblyezett földszél: a két ország határvonalai között, ahol csak a fácánkakasok sétálhatnak ide-oda kedvük szerint. És az olvasmánymegértés vizsgálatába bevontak köréneke egyes diákjai ebből a 104-ből ők megértették-e, hogy miről beszélt a nagyapa a senkiföldje szélén? Íme, néhány válasz betűhíven:

- a) „Az én véleményem az, hogy a nagyapa azt akarta mondani, hogy ne lépje át a határt a fiú.”
- b) „Szerintem ez a mondat azt jelenti, hogy senki sem léphet át egy lépéssel egyik országból a másikba, hanem át kell mennie a «senkiföldjén» is.”
- c) „Senkiföldje = két határvonal közt húzódó földrész.”
- d) „Azt jelenti ez a mondat, hogy ha elhagyod a hazád, nem vihetsz magaddal olyan dolgot, ami enyhíti a fájdalmadat (a honvágyadat), haza kell térdned.”
- e) „Ha el akarna menni máshová, magával nem viheti a szülőföldjét.”

Mindenképpen rögzítendő, hogy a líraiabb színezetű, érzelmileg motiváltabb válaszokat e 13–14 éves olvasók közül a lányok írták.

A *szereplők*, *helyszín*, *időpont*, *epikai alapmodell*, *cselekmény*, *jellemek* komponensek számbavételét követően logikus lépés a kutatásban a *műfajismeret* szintjének a feltárása. A még ma is általában érvényes klasszikus műnemhármás (= líra, epika, dráma) egyes szám

⁷ Nagy József 1984: *A megtanítás stratégiája*. Tankönyvkiadó, Budapest

harmadik személyre vonatkozó csoportjának, vagyis az epika szembeszökő, úgynevezett alapvonásait elvárhatóan kell tartanunk a 13–14 évesek körében, tehát a hetedik évfolyamon. Maga a tantervi hagyomány is – a jelenleg érvényben levő⁸ sem kivétel – számon kéri az irodalom és az olvasó kapcsolata vonatkozásában a műbeli *situációk, jellemek, érzelmek, gondolatok* felfedezését, bemutatását. Ugyanígy az irodalmi kifejezésformák sajátosságai komponenseinek tekintetében helyénvalón tartják a tanítást szabályozó tantervek az alapvető *műnemi, műfaji* jegyek felismerését, azonosítását is.

A kutatásba bevont 104 tanulóból 63 fő (= 60,58%) tudta megnevezni a „Senkiföldje” című olvasmánynak a műfaját (= elbeszélés). Kétségtelen, itt egy rendszeresen emlegetett, alkalmazott, bizonyára időről időre tartalommal töltött irodalomelméleti fogalmat kellett volna megbízható biztonsággal jelölniük a diákoknak. A tanulói műismertetések szakszókincsét feltárt kandidátusi kutatásaimból tudom, miután a tüzetes elemzést követően kategóriákba soroltam a 10–14 éves korosztály irodalom-, művészetelméleti és könyvtárhasználati tudásának állandósult komponenseit az aktiválhatóság szempontjából, hogy az átlagmutatót nem érte el az *elbeszélés* fogalom azokban a vizsgálatokban sem,⁹ sajnos itt sem.

Az adatközlők által megnevezett műfaj helyességének a bizonyítása az igen gyenge eredmények közé tartozik (= 40,38%) ebben a kutatásban. Fel kellett volna ismerniük a tanulóknak, hogy Kontra Ferenc alkotása *elbeszélés* a műfaját tekintve. Ennek az állításnak a helyességét, vagyis érvényességét lett volna feladatuk bizonyítani. Nem másról van szó, mint amit a tanterv az irodalmi közlésformák sajátosságai körében elsőként említ, azaz a műfaj felismeréséről és annak az azonosításáról. Lényegében itt is szükséges az ok-okozati viszony ismerete, kiváltképpen annak a láttatása, tehát az ismeretalkalmazás.

Magának a szövegértésnek természetes velejárója a *szó szerinti* és az *átvitt jelentés*, vagyis a denotátum és a konnotátum megkülönböztetése. A szövegértés-kutatásban általánosan elterjedt feladattípus néhány kifejezés értelmeztetése, illetőleg szinonimákkal történő helyettesítése. Három olyan metonimikus fogalmat választottam ebből a szemelvényből, amelyek a szövegmű egy-egy jelentős pontján fordulnak elő, tulajdonképpen hívószóként, kulcsszóként is felfoghatók (= zsáksötét, senkiföldje, csintalan jószág).

A *zsáksötét* értelmezése tűnt a legvilágosabbnak a jelen 13–14 éves olvasók körében (= 87,50%). A *senkiföldje* fogalmat ugyancsak jelentős eredményességgel voltak képesek megmagyarázni (= 84,13%). A *csintalan jószág* kifejezés jelentését nem eléggé értették meg, illetőleg nem igazán tudták láttatni a szerkezet áttételes jelentését, ezért lett gyengébb ez a teljesítményük (= 74,03%).

A Kontra Ferenc-mű elemzésének a zárásul egy úgynevezett áttekintő, rendszerező feladatot kaptak a tanulók. Annak a megválaszolása várt a 13–14 éves olvasókra, hogy érdekesnek tartják-e az olvasott elbeszélést. A kijelentésüket, azt, hogy érdekes-e vagy sem a szemelvény, mindenképpen meg kellett (meg kellett volna) indokolniuk.

A szöveg megértését segítő, támogató kérdés- és feladatsort úgy állítottam össze, hogy a szövegmű elsődleges jelentéssíkjától, annak szeleteitől a hatáskeltő eszközök felfedezésén át az összetettebb logikai kapcsolatok felismerésének kamatoztatásával legyenek képesek a mű rejtettebb értékei többletéig, vagyis a konnotációig eljutni. Majd a jelentésmező összetevőinek birtokában tudják értékelni a vizsgálatba bevont diákok a „Senkiföldje” szövegvilágának az olvasói-befogadói szemléletükre tett hatását. Ezáltal szövegalkotás keretében fogalmazzák meg a saját álláspontjukat a megismert szakszókincs alkalmazásával.

⁸ Oktatási Minisztérium 2000: *Magyar nyelv és irodalom* (Kerettanterv tantárgyi füzetek 1.) Korona Kiadó Kft., Budapest

⁹ H. Tóth István 2007: *A szövegvilág-kutatás néhány újabb eredménye*. In: Kiss Éva (szerk.): *Pedagógián innen és túl* (Zsolnai József 70. születésnapjára). Pápa-Pécs

Kétségtelen, hogy nem csekély kognitív és emocionális erőt mozgósító ez a feladat. De megoldható, bizonyítják ezt azok a tanulói munkák, amelyeket 7–10 pontra értékelhettem. Ezek száma azonban mindössze 9 (= 8,65%), vagyis csekély. A kutatásban szereplő, általában még jó szinten teljesítők nagyobbik része, vagyis 28 fő (= 26,92%) 5–6 pontot érő indoklást szerkesztett. Az átlagos teljesítményértékre világító adat (= 41,15%) arról tanúskodik, hogy ennek a népességnek az irodalomóráin nem voltak gyakoriak a műelemzés folyamatában feltáruló részleteknek, mozaikoknak az egységbe szervezését előmozdító, gyakoroltató feladatok.

Ez a kutatás arról mindenképpen jelzést adott, hogy a vizsgálat idején e 104 hetedik év-folyamos diák

- a) szerény hatásfokkal nyilvánított véleményt a szereplők jelleméről és az alkotásban elhangzó értékítéletéről;
- b) a szemelvényben megjelenített úgynevezett mögöttes tartalomról fogyatékos ismeretek birtokában adott számot;
- c) szakszómező-állománya, amely a szépirodalmi alkotások elemzéséhez szükséges, sajnos ritka, esetleges.

Kutatásom arra is rávilágított, hogy lehet egy poétikai szemelvény értékes az összetevői és a műbéli világ szempontjából, de csökkenti, mert csökkentheti a vizsgálat hatásfokát számos tényező, így a felmérés időpontja és az olvasói motiválatlanság is, például, ha elérkezett a tanév utolsó hete. Talán ez is közrejátszott abban, hogy ennek a Kontra Ferenc-elbeszélésnek az elemzésekor a 104 hetedikes teljesítménye 58,57%-os lett úgy, hogy a vizsgálatban részt vevő 50 fiú 56,51%-ot, míg az 54 lány 60,80%-ot ért el.

Jelen tanulmányom zárásául visszatérek az alapproblémához, azaz: értették-e a Kontra Ferenc-szemelvény olvasói a „Senkiföldjén” című elbeszélést? Ami fontosabb: megértették-e? A kutatás adatai ugyan kétségeket ébresztettek bennem ennek a lirizált prózának a megértése vonatkozásában, ezért újabb figyelmeztetést kapott irodalomtanításunk és pedagógusképzésünk: több gyakorlatra, hatékonyabb elemzési műveletek végeztetésére van szükség.

Mindezek nyomán kijelenthetjük: *nem lehet elavult nézet, hanem igen is szükséges álláspont a szépirodalmi szövegművek megértésére való szüntelen készítés, vagyis tanítás és nevelés.*

DR. MOLNÁR PÉTER
főiskolai adjunktus
SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar
Szeged

Meddig szolgál még a falitábla?

Napjaink gyors fejlődése kihívás elé állítja a közoktatást, a szakképzést valamint a felsőoktatást. Az információ társadalom elvárásai igen határozottan jelölnek ki feladatokat a pedagógusoknak és az őket képző és továbbképző egyetemi oktatóknak.

A változás, a sokféle kompetencia kialakításának szükséglete a pedagógiai tudás és környezet fejlesztését folyamatosan igényli. Az új tartalmak korszerű közvetítése vajon találkozik-e a jövőendő pedagógusok igényeivel? Versenyképes-e az oktatók ismeretnyújtása az iskolán kívüli kommunikációs technológiákkal?